

Laskavě požádat, 7. 11. 2008

Bratři Mikšajlo Markovci

Bratři v lidství, dovoluji vám vyprávět, jak to bylo. Možná se ohradíte, že nejste moji bratři a že to nechcete vědět. Je pravda, že ten příběh je temný, ale je i poučný, nefalšovaná moralita, to vás ujišťuji. Možná bude poněkud dlouhý, koneckonců se toho seběhlo hodně, ale jestli příliš nespěcháte, při troše štěstí si najdete čas. A mimoto se vás týká: však uvidíte, že se vás týká. Nemyslete si, že vás chci za každou cenu přesvědčit; koneckonců vaše názory jsou vaše věc. Jestliže jsem se po všech těch letech rozhodl k psaní, pak proto, abych si věci srovnal v hlavě sám pro sebe, ne pro vás. Plahočíme se po tomhle světě jako housenky a čekáme, až se objeví ten nádherný, průzračný motýl, který se v nás skrývá. Jenže čas běží a my se nezaokuklíme, zůstaneme larvou, což je sice smutné zjištění, ale co s tím? Samosebou nám zůstává možnost sebevraždy. Ale sebevražda mě po pravdě řečeno příliš neláká. Rozumí se, že jsem o ní dlouho uvažoval; a kdybych se k ní musel uchýlit, udělal bych to takhle: přiložil bych si přímo na srdce granát a odešel bych ze světa s radostným výbuchem. Malý, kulatý granát, který bych zlehka odjistil, pak pustil vrhovou pojistku a při tom tichém, kovovém cvaknutí pružiny, posledním zvuku, který bych kromě bušení vlastního srdce slyšel, bych se usmál. A pak bych konečně došel štěstí nebo přinejmenším klidu a zdi kanceláře bych měl vymalované cáry masa. Uklidily by to uklízečky, ty jsou za to placené, dobře jim tak. Ale jak už jsem říkal, sebevražda mě neláká. Ani nevím proč, snad to bude nějaká dávno osvojená filozofická kázeň, která mi napovídá, že tu koneckonců nejsme pro zábavu. Ale proč tedy? Nemám tušení, určitě abychom vydrželi, abychom ubíjeli čas, než on zabije nás. A v tom případě je psaní stejně dobrou náplní promarněných hodin jako jakákoliv jiná činnost. Ne že bych měl tolik hodin k promarnění, jsem vytížený

člověk; mám to, čemu se říká rodina, mám práci, tedy zodpovědnost, to všechno zabírá čas a na vyprávění svých vzpomínek už ho moc nezbyvá. Strávil jsem život výrobou vzpomínek, i když teď jsem placený spíš za výrobu krajek. Vlastně jsem se mohl stejně tak rozhodnout nic nepsat. Povinné to koneckonců není. I po válce jsem zůstal diskrétní; díkybohu jsem na rozdíl od některých svých dávných kolegů nikdy neměl potřebu se psaním pamětí ospravedlňovat, protože se nemám za co ospravedlňovat, ani mě k tomu nehnaly zjištěné pohnutky, protože si i takhle vydělávám slušně. Jednou jsem byl na služební cestě v Německu a mluvil jsem tam s ředitelem jedné velké firmy na výrobu prádla, kterému jsem chtěl prodat krajky. Doporučili mě k němu staří přátelé, takže jsme bez ptaní věděli, jak jeden k druhému přistupovat. Po našem rozhovoru, který mimochodem proběhl ve velmi pozitivním duchu, vstal, vytáhl ze své knihovny jeden svazek a věnoval mi ho. Jednalo se o posmrtně vydané paměti Hanse Franka, generálního guvernéra Polska. Jmenovaly se *Aváři v tvář popraviti*. „Napsala mi jeho vdova,“ vysvětlil mi můj společník. „Vlastním nákladem nechala vydat rukopis, který napsal po procesu, a z peněz za prodej té knihy živí své děti. Umíte si to představit? Vdova po generálním guvernérovi. Objednal jsem si u ní dvacet výtisků na rozdávání. Rovněž jsem ředitelům všech oddělení doporučil, aby si ji koupili. Napsala mi dojemný děkovný dopis. Znal jste ho?“ Ujistil jsem ho, že ne, ale že knihu si se zájmem přečtu. Vlastně jsem se s ním letmo setkal, to vám budu vyprávět později, jestli budu mít odvalu nebo trpělivost. Ale tam by nemělo smysl o tom mluvit. Ta kniha byla ostatně velmi špatná. Zmatená, bolestivá, prosáklá zvláštním náboženským pokrytectvím. Tyto zápisky budou možná také zmatené a špatné, ale vynasnažím se, abych psal jasně. Mohu vás ujistit, že budou přinejmenším prosty veškerého pokání. Já ničeho nelituji; dělal jsem svoji práci, toť vše. Co se týče mých rodinných záležitostí, o kterých možná budu také vyprávět, ty se týkají jen mě; a pokud jde o to ostatní, nakonec jsem bezesporu překročil jisté hranice, ale tou dobou už jsem to vůbec nebyl já, vrávoral jsem, a ostatně celý okolní svět se hroutil, uvědomte si, že jsem nebyl jediný, kdo ztratil hlavu. A pak – já nepíšu, abych jednou uživil svou vdovu a děti, já jsem naprosto schopný jejich potřeby uspokojit. Ne, jestli jsem se nakonec rozhodl psát, je to rozhodně proto, abych si ukrátil čas, a pak také možná abych sobě i vám objasnil pár nejasných míst. Mimoto myslím, že mi to prospěje.

Je pravda, že jsem v dosti nijakém rozpoložení. To ta zácpa. Mrzutý a bolestivý problém, který je pro mě navíc novinkou; dříve to bylo spíš naopak. Dlouhá léta jsem se musel na záchod uchýlovat třikrát, čtyřikrát denně; dneska jsem šťastný, když se mi to povede jednou týdně. Jsem odsouzen ke klystýrům, což je procedura vrcholně nepříjemná, ale účinná. Promiňte, že vás zásobuji tak choulostivými detaily; ale snad mám právo si trochu postěžovat. A navíc, pokud vám to vadí, uděláte lépe, když přestanete číst už tady. Já nejsem Hans Frank, já nemám rád přikrašlování. Chci být v rámci možností přesný. Navzdory všem chybám – a dopustil jsem se mnoha – jsem byl vždycky z těch, kdo za jediné věci nezbytné k životu považují vzduch, jídlo, vodu a vyměšování, a hledání pravdy. Zbytek je nepovinný.

Před nějakým časem přinesla moje žena domů černou kočku, protože si určitě myslela, že mi tím udělá radost. Samosebou se mě nezeptala, co si o tom myslím. Zřejmě se domnívala, že bych to rovnou zavrhl, že bude jistější postavit mě před hotovou věc. Když už tady je, nedá se nic dělat, vnoučata by plakala a tak dále. I přesto byla ta kočka velice nepříjemná. Když jsem se ji snažil na důkaz dobré vůle hladit, vyskočila na parapet okna a upřeně na mě zírала žlutýma očima; když jsem ji chtěl vzít do náručí, sekla mě drápem. V noci se mi naopak vždycky stočila na břicho jako tíživá hrouda a usnula, a mně se zdálo, že se dusím pod hromadou kamení. S mými vzpomínkami to bylo trochu podobné. Když jsem se poprvé rozhodl je sepsat, vzal jsem si dovolenou. Patrně to byla chyba. Přesto bylo vše na dobré cestě: abych si osvěžil paměť, koupil jsem si a přečetl spoustu knih k tématu, našel jsem si organizační schémata s podrobnou chronologií a tak podobně. Ale díky té dovolené jsem měl najednou čas a začal jsem přemýšlet. Navíc to bylo na podzim, hnusný šedý déšť rval ze stromů listí, mě se pomalu zmocňovala úzkost. Zjistil jsem, že přemýšlení není dobrá věc.

Měl jsem to vědět předem. Kolegové mě mají za klidného, vážného, uvážlivého člověka. Klidný nepochybně jsem; ale často mi během dne začne v hlavě hučet jako v kremační peci. Mluví, diskutují, rozhodují, jako všichni ostatní; ale když si v baru dávám skleničku, představuji si, že vejde nějaký člověk s puškou a zahájí palbu; v kině nebo v divadle si v duchu malují, jak se pod řadami sedadel kutálí odjištěný granát; ve svátek na náměstí vidím vybuchovat auto naložené třaskavinami, bujaré odpoledne se mění v masakr, mezi dlažebními kostkami

zurčí krev, kusy masa se lepí na zdi nebo proletí křížovatkou a padají do nedělní polévky, slyším křik, nářek lidí s končetinami urvanými tak, jako když malý zvědavý kluk trhá nožičky broukům, otupělost těch, co přežili, ušní bubínky jsou jakoby opancéřované tichem, začíná dlouhý strach. Klidný? Ano, ať se děje co se děje, zůstávám v klidu, nedávám na sobě nic znát, jsem nevzrušený, netečný, jako němé fasády vybombardovaných měst, jako stařečci s hůlkami a medailemi na lavičkách v parku, jako chaluhami zarostlé tváře utopenců, které už nikdo nikdy nenajde. Nebyl bych tenhle úděsný klid schopný porušit, ani kdybych chtěl. Nejsem z těch, kteří kvůli každé maličkosti tropí povyk, umím se ovládat. Přesto to na mě také doléhá. A ty výjevy, které jsem tu popsal, nejsou nutně nejhorší. Takovéhle představy mě přepadají už dlouho, rozhodně už od dětství, v každém případě začaly dávno předtím, než jsem se ocitl uprostřed jatek. V tomhle smyslu byla pro mě válka jen potvrzením a já si na tyhle drobné scénky zvykl, беру je jako vhodný komentář ke všeobecné marnosti. Ne, nakonec se ukázalo, že namáhavé, krušné je zaobírat se jen a jen myšlením. Vždyť si to představte: na co myslíte přes den vy sami? V podstatě je toho velice málo. Řádně roztrídít vaše myšlenky by bylo snadné: jsou to myšlenky praktické nebo mechanické, plánování pohybů a času (například: před čištěním zubů postavit vodu na kávu, ale topinky opéct až potom, protože ty se dělají rychleji); pracovní starosti; finanční starosti; problémy v domácnosti; sexuální fantazie. Podrobností vás ušetřím. U večere pozorujete stárnoucí tvář své ženy, je mnohem méně vzrušující než vaše milenka, ale jinak za všech okolností vyhovující, co se dá dělat, takový je život, a tak mluvíte o nejnovější vládní krizi. V podstatě je vám poslední vládní krize ukradená, ale o čem jiném mluvit? Vynechte tenhle typ myšlenek – a shodnete se se mnou, že toho o moc víc nezbyvá. Samosebou nastávají i jiné situace. Mezi dvěma reklamami na prášek do pečiva se nečekaně ozve předválečné tango, *Violetta*, řekněme, a najednou ožije noční šplouchání řeky, lampióny v zahradní restauraci, lehký pach potu na kůži rozjařené ženy; u vchodu do parku vám rozesmátá dětská tvář připomene tvář vašeho syna těsně předtím, než začal chodit; na ulici pronikne skrz mraky sluneční paprsek a ozáří velké listy a bělavý kmen platanu: a vy v mžiku zalétnete do dětství, na školní dvůr, kde jste si o přestávce hrávali na vojáky a křičeli jste hrůzou a štěstím. Právě jste zažili lidskou myšlenku. Ale to se stává jen zřídka.

Avšak když přerušíte práci, všední činnost, každodenní shon, a začnete se vážně věnovat jisté myšlence, vypadá to jinak. Záhy se začnou v těžkých, černých vlnách nořit různé věci. V noci se sny vymykají kontrole, trhají se, množí, a při probuzení nechávají v hlavě hořký a vlhký povlak, který se dlouho rozpouští. Abychom si rozuměli: nejde tu o pocit viny ani o výčitky. Ty nepochybně existují také, to nechci popírat, ale já se domnívám, že věci jsou složité jiným způsobem. To, o čem mluvím, zakusí i člověk, který ve válce nebyl a nemusel zabíjet. Vracejí se všechny drobné zlomyslnosti, zbabělost, faleš, ubohost, kterými je postižen každý, není divu, že člověk vynalezl práci, alkohol, neplodné tlachání. Zkrátka jsem tu svou nešťastnou dovolenou brzy ukončil, nemělo to cenu. Na sepisování jsem měl dost času při polední přestávce nebo večer, když odešly sekretářky.

Pauzička na zvracení, a už zas mohu pokračovat. To je další z drobných následků: čas od času se mé jídlo vrací, někdy hned, někdy později, bez důvodu, jen tak. Je to starý problém, už z války, abych byl přesný, začalo to někdy na podzim 1941 na Ukrajině, myslím, že v Kyjevě, nebo možná v Žitomiru. I o tom se určitě zmíním. Každopádně jsem si na to časem zvykl: vyčistím si zuby, dám si skleničku a vrátím se k tomu, co jsem dělal předtím. Ale zpět ke vzpomínkám. Koupil jsem si několik školních sešitů, velký formát, ale čtverečkové, a mám je v kanceláři zamčené v zásuvce. Předtím jsem si tužkou psal poznámky na tuhé kartotéční lístky, taky čtverečkové; teď jsem se rozhodl to všechno spojit do jednoho celku. Ani nevím proč. Rozhodně ne pro poučení svým potomkům. Kdybych teď hned na místě zemřel, řekněme na infarkt nebo na mrtvici, a kdyby mé sekretářky tu zásuvku odemkly, měly by z toho chudinky šok, a moje žena taky: úplně by stačily ty kartotéční lístky. Všechno se to bude muset rychle spálit, aby se předešlo skandálu. Mně je to jedno, já budu mrtvý. A koneckonců nepíšu ani pro vás, i když se na vás obracím.

V mojí kanceláři se píše příjemně, je velká, jednoduše zařízená, je tu klid. Bílé stěny skoro bez výzdoby, vitríny na vzorky; a na konci velký průzor dolů do tovární haly. I přes dvojité sklo plní místnost klapot tkalcovských stavů Leavers. Když si chci něco promyslet, vstanu od psacího stolu a jdu ke sklu, sleduji řady stavů u svých nohou, jistě, přesné pohyby krajkárek, ukolébává mě to. Občas sejdu a procházím se mezi stroji. Hala je jednoduchá, špinavá okna jsou natřená na modro, neboť krajka je křehká věc, světla se bojí, a tenhle namodralý

přísvit mi konejší duši. Rád se tím monotónním, synkopovaným klapáním, které tomuto prostoru vládne, tím trýznivým, kovovým dvoudobým rytmem, nechávám tak trochu unést. Stavý na mě pokaždé zapůsobí. Jsou litinové, natřené na zeleno, a každý váží deset tun. Některé z nich jsou velice staré, takové už se hodně dlouho nevyrábějí; náhradní díly nechávám dělat na zakázku; po válce jsme samozřejmě přešli z páry na elektřinu, ale na stroje samotné se nesahalo. Já se k nim nepřibližuji, abych se neumazal; hodně z jejich pohyblivých součástí se musí neustále promazávat, ale olej by samosebou krajku zničil, a tak používáme grafit, mletou tuhu, kterými krajkář pohyblivé součástky zasypává, mává nad nimi sypátkem jako kadidelnicí. Krajka pak ze stroje vychází černá, tuha ulpívá na zdech i na podlaze, na strojích i na dělnících, kteří s nimi pracují. První anglické stavý na tkaní tylu, žárlivě strážené tajemství, propašovali do Francie těsně po napoleonských válkách dělníci, kteří se chtěli vyhnout placení cla. Lyonský občan Jacquard do nich začlenil pásy perforovaných kartiček určujících vzorek, a tak je upravil pro výrobu kraje. Spodní válce zásobují stroj přízí; v samotném srdci stavý se v zásobníku mačká pět tisíc cívek, *duše*; tento zásobník pak zachytí a vyvažuje *catch-bar* (i ve francouzštině zachováváme některé anglické termíny), dopředu a dozadu, s hlasitým, hypnotizujícím klapáním. Příze vedená ze strany, měděnými, do olova zalitými hřebeny, podle složité choreografie, řízené pěti nebo šesti sty Jacquardovými kartami, tká smyčky; *labutí krk* zvedá hřeben; nakonec se na vrstvě grafitu objeví pavučinová spleť krajky, která se zvolna navíjí na buben upevněný nahoře na stavý.

Zaměstnanci továrny jsou striktně oddělení podle pohlaví: muži vytvářejí motivy, perforují karty, nahazují je do stroje, dohlížejí na stavý a velí pomocným silám; jejich ženy a dcery ještě dnes navíjejí nitě, čistí krajku od grafitu, spravují, vytahují ji ze stroje a skládají. Tradice je silná. Krajkáři tvoří svého druhu dělnickou aristokracii. Vyučit se trvá dlouho, práce je to choulostivá. V minulém století jezdili krajkáři z Calais do továrny bryčkou a v cylindru, s majitelem si tykali. Dnes je jiná doba. Až na některé stavý, které využívalo Německo, bylo tohle odvětví zničeno. Muselo se začít od nuly; na severu, kde před válkou pracovaly čtyři tisíce stavý, jich dnes zbývá jen asi tři sta. V době hospodářského oživení si nicméně krajkáři mohli dovolit auto dřív než většina střední třídy. Ale mně mí dělníci

netykají. Nemyslím si, že by mě mí dělníci měli rádi. To mi nevádí, já po nich nechci, aby mě měli rádi. A mimoto je také nemám rád. Pracujeme spolu, toť vše. Je-li dělník pečlivý a svědomitý, vyžaduje-li krajka, která vychází z jeho stavý, jen málo oprav, dám mu na konci roku prémie; toho, kdo chodí do práce pozdě nebo opilý, potrestám. Na tomhle základě spolu vycházíme dobře.

Možná se ptáte, jak jsem se dostal ke krajkám. Přitom jsem k podnikání zdaleka nebyl předurčený. Studoval jsem práva a politickou ekonomii, v Německu je oficiální součástí mého jména titul *Dr. jur.* Je ovšem pravda, že mi okolnosti ve využívání diplomu po roce 1945 poněkud zabránily. A jestli chcete vědět opravdu všechno, neměl jsem v plánu ani věnovat se právům; v mládí jsem si nejvíc ze všeho přál studovat literaturu a filozofii. To mi ale nedovolili; další smutná kapitola mého *roman familial*, k té se možná ještě vrátím. Musím ovšem uznat, že v krajkářství jsou mi práva platná víc než literatura. Seběhlo se to asi takhle. Když bylo po všem, povedlo se mi odejít do Francie a vydávat se za Francouze; vzhledem k tehdejšímu zmatkům to nebylo nijak těžké, vrátil jsem se s deportovanými, nikdo se nijak zvlášť nevyptával. Francouzštinu mám dokonalou; matka byla totiž Francouzka, strávil jsem ve Francii prvních deset let života, studoval jsem tu gymnázium, lyceum, přípravné kurzy a dokonce i dva ročníky vysoké školy na ELSP, Škole politických věd, a jelikož jsem vyrostl na jihu, mohl jsem dokonce využít středomořský přízvuk, každopádně tomu nikdo nevěnoval pozornost, panoval tehdy bláznec, na nádraží Orsay mě přivítala polévka a taky pár nadávek, je pravda, že jsem se nevydával za deportovaného, ale za totálně nasazeného, a ty gaullisté neměli zrovna v lásce, takže mi dali co proto, ostatním chudákům chlapům taky, a pak nás pustili, nás nevítila Lutécie, zato svoboda. V Paříži jsem nezůstal, znal jsem tu příliš mnoho lidí, a navíc těch nevhodných, odešel jsem na venkov, živil jsem se kdečím. Pak se situace uklidnila. Se střelením lidí přestali brzo, za chvíli už se ani nenamáhalo je zavírat. A tak jsem si sehnal informace a vyhledal jsem jednoho známého. Ten se vyznal v tlačenici, bez problémů postupoval z jednoho úřadu do druhého; jelikož byl prozíravý, dal si hodně dobrý pozor, aby se službami, které nám prokazoval, nikde nechlubil. Ze začátku mě nechtěl přijmout, ale když nakonec pochopil, kdo jsem, zjistil, že skutečně nemá na vybranou. Nemohu říct, že by to bylo příjemné setkání; vládla při něm rozpačitá, napjatá atmosféra. Správ-

ně ale pochopil, že máme společné zájmy: já chtěl najít místo, on si chtěl udržet to své. Měl bratrance na severu, bývalého komisionáře, který zkoušel rozjet malou firmu se třemi stavy; koupil je po bankrotu od jisté vdovy. Tenhle člověk mě zaměstnal, musel jsem cestovat a prodávat jeho krajky. Ta práce mě rozčilovala; nakonec se mi povedlo ho přesvědčit, že mu budu užitečnější v organizační oblasti. Je pravda, že v tomto oboru jsem měl značné zkušenosti, i když jsem je nemohl uplatnit o nic víc než svůj doktorát. Podnik rostl, hlavně od padesátých let, kdy jsem znovu navázal kontakty se Spolkovou republikou a povedlo se mi otevřít pro nás německý trh. Tehdy bych se býval mohl bez potíží vrátit do Německa; spousta mých bývalých kolegů tam v klidu žila, někteří si odpykali malý trest, jiné nikdo ani neobtěžoval. Se svou kvalifikací bych se mohl vrátit ke svému jménu i doktorátu, mohl bych si zažádat o důchod pro vysloužilce a o uznání částečné invalidity, nikdo by si ničeho nevyšiml. Práci bych si našel rychle. Ale co bych z toho měl, říkal jsem si. Práva mě koneckonců nezajímala o nic víc než podnikání, a nakonec jsem krajkám, tomuto okouzujícímu a harmonickému lidskému výtvoru, přišel na chuť. Když jsme nakoupili dost stavů, můj šéf se rozhodl otevřít další továrnu a mně svěřil vedení. Tohle místo zastávám dodnes a čekám na penzi. Mezitím jsem se oženil, sice s jistým odporem, ale tady, na severu, to bylo poměrně nutné, byl to způsob, jak upevnit to, co jsem získal. Vybral jsem si ženu z dobré rodiny, poměrně hezkou, ženu jak se patří, a abych ji zaměstnal, hned jsem jí udělal dítě. Bohužel to byla dvojčata, nejspíš to máme v rodině; co se mě týče, jeden špunt by mi bohatě stačil. Dostal jsem přidáno, koupil jsem pěkný dům kousek od moře. Tak takhle jsem se stal příslušníkem střední třídy. Každopádně to stálo za to. Po všem tom, co se stalo, jsem potřeboval hlavně klid a řád. Běh života zlámal mladickým snům kosti a má úzkost nabytá po všech koutech německé Evropy se pomalu vstřebala. Z války jsem vyšel jako prázdný člověk, zbyla mi jen hořkost a vleklá hanba, co skřípou mezi zuby jako písek. Takže mi život podle všech společenských pravidel vyhovoval: jalový, pohodlný život, i když na něj často pomýšlím s ironií a občas i s nenávisť. Doufám, že v tomto rytmu jednoho dne dospěji do lahodného stavu Jeronýma Nadala a že *nebudu k ničemu tíhnout, není-li k čemu tíhnout*. Stává se ze mě knihomol; to je jedna z mých nectností. Mé potřeby mě, žel, ještě neopustily, což svatosti neprospívá. Pro klid v domě i dnes čas od času

potěším svou ženu, s pramalou radostí, ale zároveň nikoli s přehnaným odporem. A tu a tam na služebních cestách obnovím své staré obyčeje; ale v podstatě už jen z hygienických důvodů. Tělo krásného chlapce je pro mě totéž jako Michelangelova socha; dech už se ve mně netají. Je to, jako když vám po dlouhé nemoci přestane chutnat; pak je jedno, jestli jíte kuře, nebo hovězí. Jen je zkrátka potřeba přijímat potravu. Po pravdě řečeno už mě moc věcí nezajímá. Snad literatura, a ani u té nevím, jestli to není jen ze zvyku. Možná právě proto píšu tyhle paměti: abych si rozproudil krev, zjistil, jestli ještě dokážu něco procítit, jestli umím ještě trochu trpět. Zvláštní cvičení.

Utrpení ale samozřejmě znám. Prošli si tím všichni Evropané mé generace, já ovšem mohu bez falešné skromnosti prohlásit, že jsem ho viděl víc než většina ostatních. A pak, lidé rychle zapomínají, což zjišťuji každý den. Dokonce i ti, kteří byli u toho, o tom mluví a přemýšlejí v předpřipravených větách a myšlenkách. Stačí se podívat, jak ubohým způsobem se němečtí autoři vyrovnávají s boji na Východě: ztrouchnivělý sentiment, šeredný, mrtvý jazyk. Například prózy Herr Paula Carrella, úspěšného autora posledních let. Náhodou jsem tohoto Herr Carrella poznal v Maďarsku, když se ještě jmenoval Paul Carl Schmidt a z nařízení svého ministra von Ribbentropa sepisoval to, co si doopravdy myslel, stylem zdatným a působivějším: *Židovská otázka není otázkou lidskosti, není to otázka náboženská; je to jen a jen otázka politické hygieny*. Nyní se ctihodnému Herr Carrellovi-Schmidtovi podařil husarský kousek, publikoval čtyři neslané nemastné knihy o válce v Sovětském svazu, aniž by jedinkrát použil slovo *Žid*. Já to vím, četl jsem to: bylo to utrpení, ale já jsem vytrvalý. A naši francouzští autoři, různí ti Mabireové a jim podobní, nejsou o nic lepší. S komunisty je to podobné, jen naopak. Kampak se poděli ti, co zpívali *Děti, nabruste nože o obrubníky?* Mlčí nebo zemřeli. Žvaníme, upejpáme se, patláme se v nudném bahně slov *sláva, čest, hrdinství*, je to únavné, nikdo doopravdy nemluví. Možná jsem nespravedlivý, ale odvažuji se doufat, že mě pochopíte. Televize nás bombarduje čísly, působivými čísly s řádkami nul. Ale kdo z vás se nad těmi čísly doopravdy pozastaví a zapřemýšlí? Kdo z vás se kdy pokusil spočítat všechny ty, které zná nebo v životě poznal? A srovnat tohle směšné číslo s čísly, která slýchá z televize, s těmi slavnými *šesti miliony* nebo *dvaceti miliony*? Budeme chvilku počítat. Matematika je užitečná, dává věcem perspektivu, osvěžuje ducha. Někdy jsou taková cvičení

velice poučná. Mějte tedy trpělivost a věnujte mi pozornost. Vezmu v potaz jen dvě scény, kde jsem mohl sehrát – jakkoliv nepatrnou – roli: válku proti Sovětskému svazu a likvidační program, který je v našich dokumentech oficiálně označován jako „Konečné řešení židovské otázky“, *Endlösung der Judenfrage*, abych citoval tento překrásný eufemismus. Pokud jde o východní frontu, ztráty nakonec byly relativně malé. Mé výchozí údaje budou poněkud svévolné; nemám na výběr, prameny se neshodují. Pro celkové sovětské ztráty volím údaj tradiční, který zmínil v roce 1956 Chruščov, tedy dvacet milionů, přestože si uvědomuji, že Reitlinger, uznávaný anglický autor, uvádí pouze dvanáct milionů, a že Erickson, stejně, ne-li více uznávaný skotský autor, dochází k minimálnímu počtu dvacet šest milionů; oficiální sovětský údaj je tedy o milion vyšší než čistý průměr. Co se týče německých ztrát – rozumí se jen v Sovětském svazu –, můžeme vycházet z ještě oficiálnějšího a germánsky přesného čísla, 6 172 373 vojáků ztracených na východní frontě od 22. června 1941 do 31. března 1945, údaje uvedeného v interní zprávě OKH (vrchního velení armády), nalezené po válce, která ovšem směšuje mrtvé (přes milion), raněné (téměř čtyři miliony) a pohřšované (tedy buď padlé, nebo zajatce, nebo mrtvé zajatce, zhruba 1 288 000). Pro zjednodušení tedy berme v úvahu dva miliony mrtvých, ranění nás momentálně nezajímají, a připočteme velmi přibližně něco přes padesát tisíc mrtvých od 1. dubna do 8. května 1945, zejména v Berlíně, k čemuž přidáme ještě milion odhadovaných civilních obětí během východního tažení německé armády a následných přesunů obyvatelstva, což dohromady dělá řekněme tři miliony. U Židů máme na vybranou: kanonický údaj, i když jen málo lidí ví, odkud se vzal, činí šest milionů (Höttl v Norimberku řekl, že mu to řekl Eichmann; ale Wisliceny tvrdil, že Eichmann svým kolegům řekl pět milionů; a Eichmann sám, když se ho Židé mohli konečně zeptat osobně, řekl něco mezi pěti nebo šesti miliony, ale pět milionů určitě). Dr. Korherr, který dával dohromady statistiky pro Reichsführera-SS Heinricha Himmlera, se k 31. prosinci 1942 dopracoval k počtu o něco nižšímu než dva miliony, ale když jsem s ním měl v roce 1943 možnost mluvit, připustil, že jeho výchozí údaje nebyly příliš spolehlivé. Konečně velice respektovaný profesor Hilberg, odborník na tuto problematiku, kterého lze jen sotva podezírat ze stranických, natož proněmeckých názorů, na konci devatenáctistránkového výkladu dochází k čís-

lu 5 100 000, které zhruba odpovídá mínění zesnulého Obersturmbannführera Eichmanna. Budeme proto vycházet z údaje profesora Hilberga, a tedy, pro rekapitulaci, dostáváme:

sovětských mrtvých	20 milionů
německých mrtvých	3 miliony
celkem za války na východě	23 milionů
<i>Endlösung</i>	5,1 milionů
celkem	26,6 milionů, přičemž víme, že 1,5 milionu Židů bylo rovněž zahrnuto mezi sovětské mrtvé („sovětské občany usmrčené germánsko-fašistickými uchvatiteli“, jak velice diskrétně naznačuje pozoruhodný kyjevský památník)

A nyní k výpočtům. Konflikt se Sovětským svazem trval od 22. června 1941, třetí hodiny ranní, do – oficiálně – 8. května 1945, 23:01, to jest tři roky, deset měsíců, šestnáct dní, dvacet hodin a jednu minutu, což je 46,5 měsíce, 202,42 týdnů, 1417 dní, 34 004 hodin nebo 2 040 241 minut (s připočtením oné jedné doplňující minuty). Pro program zvaný „konečné řešení“ zachováme stejná data; předtím nebylo nic rozhodnuto ani systematizováno, židovské ztráty byly nahodilé. Nyní obě dvě číselné sady spojíme: na německé straně to činí 64 516 mrtvých za měsíc, tedy 14 821 mrtvých za týden, tedy 2117 mrtvých denně, tedy 88 mrtvých za hodinu, tedy 1,47 mrtvého za minutu, to vše průměrně za každou minutu každé hodiny každého dne každého týdne každého měsíce každého roku, celkem tři roky, deset měsíců, šestnáct dní, dvacet hodin a jednu minutu. Co se týče Židů, včetně těch sovětských, máme tu zhruba 109 677 mrtvých měsíčně, tedy 25 195 mrtvých týdně, tedy 3599 mrtvých denně, tedy 150 mrtvých za hodinu, tedy 2,5 mrtvých za minutu, to vše za totéž období. A konečně na straně sovětské máme asi 430 108 mrtvých měsíčně, 98 804 mrtvých týdně, 14 114 mrtvých denně, 588 mrtvých za hodinu, 9,8 mrtvého za minutu, to vše za totéž období.

Tedy v celkovém součtu je to v oblasti, kde jsem působil, v průměru 572 043 mrtvých za měsíc, 131 410 mrtvých týdně, 18 772 mrtvých denně, 782 mrtvých za hodinu a 13,04 mrtvého za minutu, v každé minutě každé hodiny každého dne každého týdne každého měsíce každého roku daného období, které, připomínám, trvalo tři roky, deset měsíců, šest dní, dvacet hodin a jednu minutu. Ten, komu snad tato přidaná minuta připadá směšná, necht' si uvědomí, že se koneckonců v průměru jedná o 13,04 mrtvého navíc, a pokud je toho schopný, ať si představí, že by v jeho okolí naráz zemřelo třináct osob. Můžeme rovněž uplatnit výpočet určující časové rozpětí mezi jednotlivými úmrtími: dostaneme tak v průměru jednu německou smrt každých 40,78 vteřiny, židovskou smrt každých 24 vteřin a jednu smrt bolševickou (včetně sovětských Židů) každých 6,12 vteřiny, což je celkem v průměru jedna smrt každých 4,6 vteřiny po celé výše zmíněné období. Teď můžete na základě těchto údajů provádět konkrétní cvičné úvahy. Vezměte si například náramkové hodinky, počítejte jednu smrt, dvě smrti, tři smrti a tak dále každých 4,6 vteřiny (nebo každých 6,12 vteřiny nebo 24 vteřin nebo 40,8 vteřiny, podle toho, čemu dáváte přednost), a zkuste si ty mrtvé, jednoho, dva, tři, představit, jako kdyby leželi přímo před vámi. Uvidíte, je to dobré meditační cvičení. Nebo si představte nějakou jinou, nedávnější katastrofu, nějakou, která vás hodně zasáhla, a srovnávejte. Jestli jste například Francouz, vzpomeňte si na tu drobnou alžírskou epizodku, která pro vaše spoluobčany znamenala takové trauma. Za sedm let jste přišli o 25 000 mužů, a to včetně nehod: to je ekvivalent necelého jednoho dne a třinácti hodin na východní frontě; nebo zhruba sedmi dnů židovských mrtvých. Jak vidno, s mrtvými na alžírské straně nepočítám: jelikož o nich v knihách a televizi takřikajíc nikdy nemluvíte, nejspíš pro vás nic moc neznamenají. Přesto jste jich za každého z vašich vlastních mrtvých zabili deset, což je úctyhodný výkon dokonce i ve srovnání s tím naším. Nechám toho, dalo by se pokračovat dlouho: navrhuji vám, abyste pokračovali sami, dokud nebude kolem vás plno mrtvol. Já to nemám zapotřebí; už dlouho je mi myšlenka na smrt *blíží než má krčň žíla*, jak praví ona krásná věta z Koránu. Kdyby se vám někdy povedlo mě rozplakat, mé slzy by vám rozleptaly tvář jako vitriol.

Závěr, který z toho všeho plyne – dovolíte-li ještě jeden citát, slibuji, že poslední – tak dobře vyjádřil Sofoklés: *Přede vším musíš*

dávat přednost tomu, nikdy se nenarodit. Ostatně Schopenhauer napsal v podstatě totéž: *Bylo by lepší, kdyby nebylo nic. Neboť na zemi je víc bolesti než rozkoše, veškeré uspokojení je jen přechodné, vytváří nové touhy a novou úzkost, a utrpení požíraného zvířete je větší než rozkoš toho, kdo je požívá.* Ano, vím, jsou to dva citáty, ale táž myšlenka: žijeme vpravdě v tom nejhorším z možných světů. Válka samozřejmě skončila. A ponaučení jsme pochopili, už se to nestane. Ale víte jistě, že jsme to ponaučení pochopili? Víte jistě, že už se to nestane? Víte jistě, že válka skončila? Válka svým způsobem neskončí nikdy, nebo spíš skončí, až bude poslední dítě narozené posledního dne bojů v pořádku pohřbeno, a i pak bude pokračovat v jeho dětech a pak v jejich dětech, až se nakonec tohle dědictví trochu zředí, vzpomínky se roztrpí a bolest zeslábně, přestože v tu dobu už to všechno všem dávno vymizí z paměti a zapadne mezi dávné příběhy, které se nehodí ani na strašení dětí, tím méně dětí těch mrtvých a těch, kteří by jimi bývali chtěli být, myslím mrtvými.

Vím, co si myslíte: to je ale zlý člověk, říkáte si, hajzl ve všech ohledech, měl by hnít ve vězení, a ne nám cpát svoji zmatenou filozofii bývalého, napůl polepšeného fašisty. Co se fašismu týče, nemíchejme všechno dohromady, a pokud jde o moji trestní odpovědnost, nesudte předčasně, ještě jsem vám všechno nevyprávěl. K mé odpovědnosti morální dovoďte několik úvah. Političtí filozofové často upozorňují, že v době války ztrácí občané, tedy přinejmenším občané mužského pohlaví, jedno ze svých nejzákladnějších práv, právo na život, a to od francouzské revoluce a vynálezu branné povinnosti, principu, který je dnes uplatňován všeobecně či téměř všeobecně. Zřídka kdy ovšem poznamenávají, že občan zároveň ztrácí i jiné právo, stejně základní a pro něj možná životně důležitější, co se týče představy, kterou si sám o sobě vytvořil coby o civilizovaném člověku: právo nezabíjet. Nikdo se vás na váš názor neptá. Člověka, který stojí nad hromadným hrobem, se obvykle nikdo neptal, zda tam chce stát, o nic víc než mrtvých a umírajících, kteří leží na dně téhož hrobu. Namítnete mi, že zabít vojáka v boji je něco jiného než zabít neozbrojeného civilistu; to první válečné zákony dovolují, to druhé ne; obecné morální povědomí právě tak. To je jistě dobrý abstraktní argument, ale naprosto nebere v potaz podmínky dotyčného konfliktu. Ono naprosto svévolné, po válce zavedené rozlišování mezi „vojenskými operacemi“, srovnatelnými s jakýmkoliv jiným konfliktem, na jedné straně, a na

straně druhé „zvěrstvy“, spáchanými menšinou sadistů a pomatenců, je, jak bych rád dokázal, chlácholivým výplodem fantazie vítězů – tedy přesněji řečeno západních vítězů, neboť Sověti, přes veškerou rétoriku, odjakživa věděli, o co kráčí: po květnu 1945 Stalin sice udělal pár gest pro publikum, ale pak se oné iluzorní „spravedlnosti“ královsky vysmál, chtěl tvrdou ruku, chtěl konkrétní činy, otroky a materiál pro obnovu a rekonstrukci, žádné výčitky a nářky, neboť stejně dobře jako my věděl, že nebožtíci pláč neslyší a že výčitek se člověk nenají. Nehájím našimi německými advokáty tolik ceněný *Befehlnotstand*, plnění rozkazu z donucení. To, co jsem dělal, dělal jsem s důkladnou znalostí věci, měl jsem za to, že je to má povinnost a že jakkoliv je nepřijemná a nešťastná, je třeba ji splnit. O totéž jde v totální válce: civilisté už neexistují, a mezi zplynovaným židovským dítětem a německým dítětem, které zabily zápalné bomby, je jediný rozdíl, a to v použitých prostředcích; v obou případech ale člověk či lidé, kteří je zabili, věřili, že je to správné nebo nutné; a koho vinit, jestli se zmýlili? To, co říkám, zůstává pravdou, i když z války uměle vydělíme to, co židovský právník Lempkin nazval genocidou, a povšimněme si, že, aspoň v našem století, zatím ještě nebylo genocidy bez války, že genocida neexistuje mimo válku a že stejně jako v případě války jde o kolektivní jev: moderní genocida je proces vykonávaný masami na masách a pro masy. A v případě, který nás zajímá, jde rovněž o proces členěný podle průmyslových metod. Stejně jako podle Marxe dělník nemá vztah k výrobku, tak ani v genocidě či moderní formě totální války nemá vykonavatel vztah k výsledku svých činů. To platí i v případě, kdy jeden člověk přiloží druhému k hlavě zbraň a stiskne kohoutek. Oběť sem totiž dovedl někdo jiný, o její smrti rozhodl zase někdo jiný, a i střelec sám ví, že je jen posledním článkem nesmírně dlouhého řetězu a že si nemůže klást víc otázek než člen popravicí čety, který v civilním životě popraví člověka odsouzeného řádně a podle práva. Střelec ví, že jen čistě náhodou on střílí, jeho druh stojí na stráží a někdo jiný řídí nákladák. Nanejvýš by si mohl zkusit vyměnit se strážným nebo řidičem místo. Jiný příklad, pocházející spíše z bohatých historických pramenů než z mé osobní zkušenosti: jde o program likvidace německých těžce tělesně a duševně postižených osob, zvaný „Euthanasie“ nebo „T-4“, který byl spuštěn dva roky před programem „Konečné řešení“. Při něm byli nemocní, vybraní na základě vyhlášky, shromážděni v jedné budově a zdravotní sestry je zapsaly

a svlékly; lékaři je vyšetřili a dovedli do uzavřené místnosti; zřízenec otevřel přívod plynu; jiní uklízeli; policista vystavil úmrtní listy. Při poválečných výsleších všichni zúčastnění říkali: Já, a vinen? Sestra nikoho nezabila, jen nemocné svlékala a uklidňovala, což jsou její běžné pracovní úkony. Ani lékař nezabíjel, ten jen potvrdil diagnózu podle kritérií stanovených jinými místy. Časově i místně má k vraždě nejbližší technik, který otevřel plynový kohoutek, ale ten jen vykonal technický úkon pod dohledem nadřízených a lékařů. Zřízenci, kteří místnost vyprazdňovali, konali jen nezbytnou – a navíc značně odpornou – sanační práci. Policista postupoval podle služebního řádu, který mu velí konstatovat smrt a zapsat, že nastala bez porušení platných zákonů. Kdo je tedy vinen? Všichni, nebo nikdo? Proč by zaměstnanec, který obsluhoval plyn, měl mít větší podíl viny než ten, který obsluhoval topení, staral se o zahradu nebo o auta? Stejně jsou na tom všechny částky tohoto ohromného podniku. Provinil se například výhybkář smrti Židů, které jím přehozená výhybka nasměrovala k táboru? Tenhle železničář je státní zaměstnanec, dvacet let dělá stejnou práci, přehazuje výhybky podle harmonogramu, nemusí vědět, co který vlak veze. Není jeho vina, že jsou Židé z bodu A přes jeho výhybku dopraveni do bodu B, kde jsou zabití. Přesto však tenhle výhybkář hraje v likvidační práci podstatnou úlohu: bez ní by vlak vezoucí Židy do bodu B nedorazil. Totéž platí pro státního úředníka rekvirujícího byty pro oběti bombardování, tiskaře, připravujícího povolávací rozkazy do transportů, dodavatele, kteří zásobovali SS betonem nebo ostaným drátem, poddůstojníky zásobovací služby, kteří dodávali Teilkommandu SP benzín, a Boha tam nahoře, který to všechno připustil. Samosebou lze poměrně přesně stanovit úroveň trestní odpovědnosti, na jejichž základě lze některé odsoudit a všechny ostatní ponechat napospas vlastnímu svědomí, i když jich většina žádné nemá; ještě snazší je vytvořit zákony teprve po činech, jako v Norimberku. Ale i tam vše probíhalo poněkud náhodně. Proč pověsili bezvýznamného venkovana Streichera, ale ne strašného von dem Bach-Zelewského? Proč pověsili mého nadřízeného Rudolfa Brandta, ale ne toho jeho, Wolffa? Proč pověsili ministra Fricka, a ne jeho podřízeného Stuckarta, který pro něj dělal všechnu práci? Tenhle Stuckart, to byl šťastlivec, který si ruce ušpinil jenom od inkoustu, nikdy ne od krve. Ujasněme si to ještě jednou: nesnažím se říci, že jsem se neprovinil tím či oním činem. Já vinen jsem, vy ne, a to je

musela hlodat. Na piáně se usazoval prach; sestru nezajímalo o nic víc než mě; už jsem na něj nemyslel, a když ho matka nakonec a určitě se ztrátou prodala, sotva jsem to zaznamenal. Matku jsem nikdy neměl doopravdy rád, dokonce jsem ji nenáviděl, ale kvůli téhle příhodě je mi jí líto. Byla to i její chyba. Kdyby si trvala na svém, kdyby byla přísná, když to bylo na místě, byl bych se býval hrát naučil a skýtalo by mi to velkou radost, bezpečné útočiště. Hrát si jen tak doma a pro sebe, to by mě naplňovalo. Samozřejmě často hudbu poslouchám a velice mě to těší, ale to není totéž, to je náhražka. Přesně jako mé mužské lásky: skutečnost je taková, a říkám to bez uzardění, že bych býval raději byl ženou. Nikoliv nutně živoucí, aktivní ženou, manželkou, matkou; ne, nahou ženou, ležící na zádech s roztaženými nohama, drcenou vahou mužského těla, ženou, kterou muž uchvátil a do které proniká, ženou, která se v muži topí a stává se nekonečným mořem, v němž se topí i on, rozkoší bez konce a bez začátku. Ale nebylo mi to přáno. Místo toho se ze mě stal právník, pracovník bezpečnosti, důstojník SS a posléze ředitel továrny na výrobu krajek. Je to smutné, ale je to tak.

To, co jsem právě napsal, je sice pravda, ale je rovněž pravda, že jsem jednu ženu miloval. Jedinou, ale nade všechno na světě. Jenomže právě ona mi byla zapovězená. Je zcela zřejmé, že ve snech o tom, jak se stávám ženou, v tom vysněném ženském těle jsem ji hledal, chtěl jsem se k ní přiblížit, chtěl jsem být jako ona, chtěl jsem být jí. Je to pravděpodobné, i když to na věci nic nemění. Z těch mužů, se kterými jsem spal, jsem žádného nemiloval, využil jsem je a jejich těla a to je vše. Ona a její láska mi stačila na celý život. Nesmějte se mi: tahle láska, to je nepochybně ta jediná dobrá věc, kterou jsem kdy udělal. Určitě vás napadá, že u důstojníka *Schutzstaffel* je tohle všechno poněkud zvláštní. Ale proč by neměl SS-Obersturmbannführer mít právo na vnitřní život, na touhy a na vášně jako všichni ostatní? Nás, které dosud považujete za zločince, byly miliony; a jako mezi všemi lidmi byli mezi nimi samozřejmě jedinci banální, ale i neobyčejní muži, umělci, kulturní lidé, neurotici, homosexuálové, muži zamilovaní do svých matek, co já vím, a proč ne? Nikdo z nich nebyl o nic typičtější než jakýkoliv člověk jakékoliv profese. Existují obchodníci, kteří si libují v dobrém víně a doutnících, obchodníci posedlí penězi, i obchodníci, kteří si před odchodem do kanceláře zasouvají do řiti vibrátor a kteří pod oblekem schovávají oplzlé tetování; tohle nám

připadá samozřejmé, tak proč by to tak nemělo být i u SS nebo u Wehrmacht? Když naši vojenští lékaři stříhali raněným oblečení, mnohem častěji, než byste tušili, naráželi na dámské prádlo. Tvrdit, že jsem nebyl typický případ, nic neznamená. Žil jsem, měl jsem svou minulost, minulost těžkou a trýznivou, ale to se stává a já se s tím popasoval po svém. Pak přišla válka, sloužil jsem a ocitl jsem se ve víru strašlivých, otřesných událostí. Nezměnil jsem se, jsem pořád stejný, mé problémy se nevyřešily, přestože válka přinesla nové problémy a přestože mě ty hrůzy proměnily. Existují lidé, pro které je válka nebo dokonce vražda řešením, ale já takový nejsem, pro mě jako pro většinu lidí je válka a vražda otázkou, otázkou bez odpovědi, protože když křičíte ze spaní, nikdo vám neodpoví. A jedno plyne z druhého: začal jsem v rámci služby, ale pod tlakem okolností jsem nakonec tento rámeček překročil; to všechno je však úzce, vnitřně provázáno; nelze tvrdit, že bych do stejné krajnosti dospěl, i kdyby nebylo války. Možná by se to stalo, ale možná ne, možná bych našel jiné řešení. To nemůžeme vědět. Mistr Eckhart napsal: *Anděl v pekle se vznáší na svém vlastním rajském obláčku*. Vždycky jsem měl za to, že to platí i naopak, že ďábel v ráji by se vznášel na svém vlastním pekelném obláčku. Za démona se ovšem nepokládám. To, co jsem udělal, mělo vždycky své důvody, dobré nebo špatné, to nevím, v každém případě důvody lidské. Ti, kdo zabíjejí, jsou lidé stejně jako ti, kdo jsou zabíjeni, a to je strašné. Nikdy nemůžete říct: Nebudu zabíjet. To nejde, přinejlepším můžete říct: Doufám, že nebudu zabíjet. Já v to doufal taky, já jsem taky chtěl vést dobrý a užitečný život, být člověkem mezi lidmi, být stejný jako ostatní, i já jsem chtěl přiložit svůj kamínek ke společnému dílu. Mé naděje se ale nenaplnily, má upřímnost byla využita pro vykonání díla, které, jak se ukázalo, bylo špatné a šílené, a já *překročil hranice stínu* a všechno to zlo mi vstoupilo do života, a nic z toho se už nikdy nedá napravit. Ani slova k ničemu nejsou, mizí jako voda v písku a ten písek mi plní ústa. Žiji, dělám, co se dá, tak je to s každým, jsem člověk jako každý jiný, jsem člověk jako vy. No tak, říkám vám přece, že jsem jako vy!

konečně vystřídání a do Žitomiru se přesunulo AOK 6, následované naším Kommandem a Gruppenstabem C. Mezitím jsem byl vyslán do Zvjagelu, abych zajistil spojení. Teilkommandos pod velením Callse-
na, Hanse a Jansseny dostala na starost každé jeden ze sektorů táh-
noucích se rovnoběžně téměř až k frontě, jež se zastavila před Kyje-
vem; na jihu naše zóna hraničila se zónou Ek 5, operace bylo třeba
koordinovat, protože každé Teilkommando pracovalo samostatně.
Tak jsem se v oblasti mezi Zvjagelem a Rovnem, na haličské hranici,
znovu setkal s Janssenem. Krátké letní bouřky čím dál tím častěji
končily lijákem, který měnil sprašový prach, jemný jako mouka,
v lepivé, husté, černé bahno, jemuž vojáci říkali *buna*. Tvořily se tak
nekonečné bažinaté pláně, kde pomalu tlely mrtvolky a koňské mršiny,
jež tu zbyly po bojích. Muži trpěli vleklými průjmy, objevily se blechy;
do bahna zapadala i nákladní auta a přesuny byly čím dál tím těžší.
Na výpomoc v Kommandos se najímaly ukrajinské pomocné síly, kterým
se podle afrických domorodých oddílů říkalo Askariové – financovali
se ze zdrojů místních radnic a ze zabaveného židovského majetku.
Bylo mezi nimi hodně Bulbovců, oněch volyňských extremistů, o kterých
mluvil Oberländer (jméno si dali podle Tarase Bulby): po likvidaci
OUN-B dostali na vybranou mezi německou uniformou nebo tábory;
většina z nich se ztratila mezi místními, ale jistý počet se jich nechal
naverbovat. Naopak severněji, mezi Pinskem, Mozyrem a Olevskem,
nechala Wehrmacht nastolit „Poleskou síč“, kterou vedl jakýsi Taras
Borovec, dříve majitel bolševiky znárodněného kamenolomu v Kos-
topolu; pronásledoval odříznuté jednotky Rudé armády a polských
partyzánů, díky tomu se uvolnily jednotky nám a na oplátku jsme ho
tolerovali; Einsatzgruppe ovšem zneklidňovalo, že chrání nepřátelské
živly z OUN-B, ty, kterým se žertem přezdívalo „OUN (bolševici)“ na
rozdíl od Melnykových „menševiků“. Rovněž jsme nabírali *Volks-*
deutschen, které jsme ve vsích našli, pro službu na radnicích nebo u po-
licie. Židé byli téměř všude využíváni na nucené práce; a ty, kteří
nepracovali, jsme začali systematicky střílet. Na ukrajinském břehu
Zbruce však naše akce často mařila apatie místních lidí, kteří pohyb
Židů neoznamovali; Židé toho využívali a ilegálně se přemísťovali,
schovávali se v lesích na severu. Brigadeführer Rasch tedy vydal roz-
kaz, aby Židé před popravou veřejně chodili průvodem, což je mělo
v očích ukrajinských venkovanů zbavit glorioly údajného politického
vlivu. Taková opatření ale zjevně neměla žádné zvláštní účinky.

Jednou ráno mě Janssen pozval, abych se účastnil akce. Dříve nebo
později k tomu dojít muselo, věděl jsem to a myslel jsem na to. Mohu
zcela upřímně říci, že o našich metodách jsem pochyboval; jejich
logika mi unikala. Hovořil jsem se židovskými vězni a ti mě ujišťovali,
že k nim špatné věci vždycky přicházely z východu a ty dobré ze
západu; v roce 1918 vítali naše jednotky jako osvoboditele, zachrán-
ce; ty se k nim chovaly velice lidsky; po jejich odchodu se vrátili
Petljurovi Ukrajinci a zmasakrovali je. Bolševická vláda zase lid vy-
hladověla. A my je teď zabíjíme. A zabíjeli jsme hodně, to se nedalo
popřít. I když to bylo nevyhnutelné a nutné, považoval jsem to za
nešťastné. Nešťastným záležitostí je ovšem třeba čelit; nevyhnutel-
nému a nutnému musíme být vždy s to pohlédnout tváří v tvář a při-
jmout důsledky; zavírat oči, to v žádném případě není řešení. Jansse-
novu nabídku jsem přijal. Akci velel Untersturmführer Nagel, jeho
pobočník; ze Zvjagelu jsem odjel s ním. Večer předtím přšelo, ale cesta
byla v pořádku, pomalu jsme projížděli mezi stěnami zeleně, které
propouštěly paprsky světla a zakrývaly nám výhled do polí. To místo,
na jméno si už nevzpomenu, leželo na břehu široké řeky, několik
kilometrů za bývalou sovětskou hranicí; byl to městyse se smíšeným
obyvatelstvem, na jedné straně haličští sedláci, na druhé Židé. Když
jsme přijeli, kordony už byly rozestavené. Nagel mi ukázal les za
městysem: „Tam to je.“ Působil nervózně, váhavě, on také určitě ještě
nikoho nezabil. Na návsi naši askariové shromažďovali Židy, dospělé
muže i dospívající chlapce; po malých skupinkách je přiváděli ze
židovských uliček, občas někoho uhodili, pak je přinutili, aby si pod
dozorem Orpo dřepi. Doprovázelo je i několik Němců, jeden z nich,
Gnauk, popoháněl Židy karabáčem. Ale až na křik všechno působilo
klidně a spořádaně. Nezevlovali tu žádní čumilové; tu a tam se v kou-
tě návsi objevilo dítě, pohlédlo na dřepící Židy a zmizelo. „Je to
myslím ještě tak na půl hodiny,“ řekl Nagel. – „Můžu se tu porozhléd-
nout?“ zeptal jsem se ho. – „Samozřejmě. Ale ordonanc ať jde s vá-
mi.“ Tak označil Poppa, který mě od Lembergu neopustil, stlal mi,
připravoval kávu, leštil boty a nechával prát uniformy; a to přesto, že
jsem po něm nic nechtěl. Vydal jsem se podél malých haličských
statků k řece a pár kroků za mnou šel Popp s puškou na rameni.
Domy byly dlouhé a nízké, dveře zůstávaly tvrdošíjně zavřené, na roz-
cestích jsem nikoho nepotkával. Před jedněmi dřevěnými vraty,
neuměle natřenými na světlemodro, hlasitě kejhalo asi třicet hus

a čekaly, až je někdo pustí dovnitř. Minul jsem poslední domy a sešel k řece, ale břeh byl rozbahněný, a tak jsem zase vyšel o něco výš; o kus dál už jsem viděl les. Vzduch se chvěl bodavým kuňkáním žabích námluv. O něco výš, mezi podmáčenými poli, kde se na slunci leskly kaluže, si v zástupu pyšně vykračoval tucet tlustých bílých hus a za nimi vystrašené tele. Už jsem měl příležitost pár ukrajinských vesnic vidět; připadaly mi mnohem chudší než tahle, obával jsem se, aby se Oberländer ve svých teoriích nepletl. Vrátil jsem se stejnou cestou. Před modrými vraty ještě pořád trpělivě čekaly husy a po očku sledovaly tele, jehož slzíci oči se hemžily přilepenými mouchami. Na násvi askariové nakládali Židy do nákladních aut, řvali a bili je; Židé přesto nekladli odpor. Dva Ukrajinci přede mnou táhli starce s dřevěnou nohou, protěza mu upadla a oni s ním bezohledně mrštili do auta. Nagel byl pryč, chytil jsem jednoho z askariů a ukázal mu na dřevěnou nohu: „Nalož to taky.“ Ukrajinec pokrčil rameny, zvedl nohu a hodil ji za staříkem. Na každé auto se vešlo asi třicet Židů. Celkem jich mělo být kolem sto padesáti, ale měli jsme jen tři nákladní auta, bylo potřeba jet ještě jednou. Když byla auta naložená, Nagel mi pokynul, ať si nastoupím do opelu, a rozjel se za kamióny po cestě k lesu. Na kraji lesa už byl připravený kordon. Židé slezli z aut, pak dal Nagel rozkaz, aby se vybrali ti z nich, kteří půjdou kopat; ostatní počkají tady. Jeden Hauptscharführer provedl selekci, rozdaly se lopaty; Nagel sestavil eskortu a skupinka se vnořila do lesa. Sledoval jsem Židy: ti, co stáli nejbliž, byli bledí, ale klidní. Nagel ke mně přistoupil a zhurta se na mě obořil: „Je to nutné, chápete? V takové situaci nesmí mít lidské utrpení žádnou váhu.“ – „Jistě, jenže ono přece jen ještě nějakou váhu má.“ Právě to jsem nemohl pochopit: tu propast, ten naprostý nepoměr mezi lehkostí, s jakou lze zabít, a mezi tou ohromnou obtížností, kterou s sebou určitě nese umírání. Pro nás to byl zas jeden otravný pracovní den; pro ně tím všechno končilo.

Z lesa se ozval křik. „Co se děje?“ zeptal se Nagel. – „Nevím, Herr Untersturmführer,“ odpověděl jeden z poddůstojníků, „půjdu se podívat.“ I on zmizel v lese. Někteří Židé chodili sem a tam, šourali se, upírali oči k zemi a mlčky se kabonili jako omezenci čekající na smrt. Jakýsi mladík si v podřepu pobrukoval písničku a zvědavě se na mě díval; přiložil si ke rtům dva prsty; podal jsem mu cigaretu a zápalky; poděkoval mi úsměvem. Poddůstojník se znovu objevil a zavolal: „Našli hromadný hrob, Herr Untersturmführer.“ – „Jak to, hromad-

ný hrob?“ Nagel se vydal k lesu a já šel za ním. Hauptscharführer pod stromy fackoval jednoho ze Židů a křičel: „Tys to věděl, co? Ty svině. Proč jsi nám to neřekl?“ – „Co se děje?“ zeptal se Nagel. Hauptscharführer přestal Žida fackovat a odpověděl: „Podívejte, Herr Untersturmführer. Narazili jsme na bolševický masový hrob.“ Přistoupil jsem k jámě, kterou Židé vyhloubili; na dně bylo vidět plesnivé, scvrklé, téměř mumifikované mrtvoly. „Ty určitě postříleli v zimě,“ řekl jsem. „Proto se nerozložili.“ Jeden z vojáků na konci jámy se narovnal. „Vypadá to, že dostali kulku do týla, Herr Untersturmführer. To bude práce NKVD.“ Nagel zavolal *Dolmetschera*: „Zeptej se ho, co se stalo.“ Tlumočník otázku přeložil a Žid začal mluvit. „Říká, že bolševici ve vesnici pozatýkali hodně mužů. Ale o tom, že je pohřbili tady, prý nevěděl.“ – „Tak ti hajzlové to prý nevěděli!“ vybuchl Hauptscharführer. „Zabili je šami, tak je to!“ – „Hauptscharführere, uklidněte se. Nechte tuhle jámu zasypat a běžte kopat jinam. Ale tohle místo označte, kdybychom to později chtěli vyšetřit.“ Vrátili jsme se ke kordonu; dorazila auta se zbytkem Židů. O dvacet minut později se k nám připojil Hauptscharführer, v obličejí celý rudý. „Zase jsme narazili na mrtvoly, Herr Untersturmführer. To snad není pravda, ten les je jich plný.“ Nagel svolal menší poradu. „V tomhle lese je jen málo mýtin,“ vysvětloval jeden poddůstojník, „proto kopeme na stejných místech jako oni.“ Zatímco diskutovali, já si postupně všiml, že mám v prstech hned za nehty zabodnuté dlouhé a velice jemné třísky; pohmatem jsem zjistil, že těsně pod kůží sahají až ke druhému článku. Překvapilo mě to. Jak se tam dostaly? Vůbec nic jsem necítil. Začal jsem je jednu po druhé vytahovat a snažil jsem se, abych se vyvaroval krvácení. Naštěstí to šlo poměrně snadno. Nagel zřejmě dospěl k rozhodnutí: „Tamhle o kus níž je ještě kus lesa. Zkusíme to tam.“ – „Já počkám tady,“ řekl jsem. – „Dobře, Herr Obersturmführer. Pak pro vás někoho pošlu.“ Se zájmem jsem prsty několikrát ohnul: všechno bylo zjevně v pořádku. Poodešel jsem po pozvolném svahu od kordonu do trávy a už téměř suchých květin. O něco níž začínalo obilné pole, které střežila hlavou dolů ukřížovaná vrána s roztaženými křídly. Lehl jsem si do trávy a zadíval se na nebe. Zavřel jsem oči.

Přišel pro mě Popp. „Už jsou skoro hotoví, Herr Obersturmführer.“ Kordon i Židé se přemístili ke spodnímu kusu lesa. Odsouzení čekali ve skupinkách pod stromy, někteří z nich se zády opírali o kmeny. O kus dál v lese čekal Nagel a jeho Ukrajinci. Pár Židů